

چگونه از نماز لذت ببریم؟

حجت الاسلام والمسلمین عبدالکریم پاک‌نیا*

مقدمه

لذت بردن از نماز و عبادت و نیایش به درگاه خدای متعال، از نشانه‌های اولیا الهی است که همواره آن را از خدای متعال طلب می‌کنند. در دعای روز چهارم ماه رمضان می‌خوانیم: «اللَّهُمَّ... اَرْزُقْنِي فِيهِ حَلَاوَةَ ذِكْرِكَ؛^۱ خدایا! حلاوت و شیرینی ذکر تو را در این روز به من بچشان». امام سجاد علیه السلام در مناجات المطيعين به خداوند عرض می‌کند: «اللَّهُمَّ... مَتَّعْنَا بِلَذِيذِ مُنَاجَاتِكَ، وَ اَوْرَدْنَا حَيَاضَ حُبِّكَ وَ اَذِقْنَا حَلَاوَةَ وُدِّكَ وَ قُرْبِكَ؛^۲ بار خدایا! ما را از لذت مناجات بهره‌مند گردان و در آبگیرهای محبت وارد گردان و شیرینی دوستی و قرب خودت را به ما بچشان». هم‌چنین در مناجات المریدین عرضه می‌دارد: «فَبِكَ اِلَى لَذِيذِ مُنَاجَاتِكَ وَ صَلَّوْا؛^۳ خداوندا! اولیا و بندگان صالح و مخلصت به وسیله تو به لذت مناجات دست یافتند». آری، لذت‌های معنوی لطف حضرت حق و مدال افتخاریست که به بندگان مخلص الهی به خاطر عملکرد شایسته‌شان عطا می‌شود. جناب سلمان همواره می‌گفت: چنانچه لذت سجده برای خداوند و هم‌نشینی با افراد پاک سخن نبود (زندگی برایم ارزشی نداشت و) آرزوی مرگ می‌کردم.^۴ این نوشتار، به عوامل و راه‌های کسب لذت در نماز می‌پردازد:

راه‌های کسب لذت در نماز

برای کسب لذت در نماز راه‌های سلیبی و ایجابی وجود دارد که در اینجا به مواردی از آن‌ها

* استاد سطح عالی حوزه علمیه قم و مبلغ نخبه دفتر تبلیغات اسلامی.

۱. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۹۵، ص ۲۲.

۲. محمدباقر مجلسی، زاد المعاد، ص ۴۱۱.

۳. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۹۱، ص ۱۴۷.

۴. حسین بن سعید اهوازی، کتاب الزهد، ص ۷۹.

می‌پردازیم:

۱. خالص کردن نیت

اگر کسی می‌خواهد از نماز و کارهای خیر دیگر لذت ببرد باید با نیت خالص وارد شود؛ چون نیت به منزله روح عبادت به شمار می‌رود و افراد به میزان خلوص نیت، از آثار و نتایج آن بهره‌مند شده لذت می‌برند. پیامبر اکرم ﷺ فرمود: «فَمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ صَالِحٌ تَحَنَّنَ اللَّهُ عَلَيْهِ»^۱ کسی که قلب صالح و نیت خالصی دارد، خدا به او لطف و محبت می‌کند».

یکی از بهترین جلوه‌های لطف و محبت الهی این است که لذت عمل را به صاحبان قلب صالح و نیت خالص می‌چشاند؛ هم‌چنانکه در دعای شب نیمه شعبان از خدای متعال می‌خواهیم: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ... خَلَاوَةَ ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ»^۲ پروردگارا! از تو درخواست می‌کنم که شیرینی و لذت یاد و شکر تو را به من عنایت کنی».

شاعر چه زیبا سروده است:

دل جایگاه عشق تو باشد نه غیر تو   این خانه خداست به شیطان نمی‌دهم^۳

از آنجایی که بالاترین لذت‌ها در نماز جمع شده است باید نیت را خالص نمود تا از این لذت بهره‌مند شد؛ همان‌طور که آیت‌الله بهجت رحمته در مورد شیرینی نماز می‌فرماید: «نماز، جامی است از آلد لذایذ که چنین خمیری خوش‌گوار در عالم وجود نیست! تمام لذت‌ها روحی است و آنچه از لذات که در طیب [عطر] و یا از راه نساء به صورت حلال تکویناً مطلوب است، بیش از آن و به مراتب بالاتر، در نماز است...»^۴ بنابراین هر کس نیتش را از آلودگی‌های دیگر در نماز پاک کند به لذت آن دست خواهد یافت.

مهم‌ترین امری که مانع از نیت خالص می‌شود و در نتیجه لذت عبادت و نماز را از انسان می‌گیرد، خودپرستی و دوستی دنیا است:

میان عاشق و معشوق هیچ حائل نیست   تو خود حجاب خودی حافظ از میان برخیز^۵

اگر شخصی لذت نماز را نمی‌چشد علت در خود اوست؛ چرا که نیتش را خالص و خودش

۱. جلال‌الدین سیوطی، الجامع الصغیر، ج ۲، ص ۶۳۹.

۲. محمد بن حسن طوسی، مصباح‌المتجهد و سلاح‌المتعبد، ج ۲، ص ۸۳۵.

۳. سید رضا مؤید مشهدی.

۴. محمدحسین رخشاد، در محضر آیت‌الله بهجت، ج ۱، ص ۲۲۲ و ج ۲، ص ۳۹۲.

۵. شمس‌الدین محمد حافظ شیرازی، دیوان غزلیات حافظ، شماره ۲۶۶.

را وقف خدا نکرده است. در حقیقت عدم درک لذت نماز، همان مجازات غیر محسوس الهی برای دنیادوستان و خودپرستان است که نیت خود را با خودپرستی و دنیادوستی مخلوط می‌کنند. خدای متعال در این باره به حضرت داود علیه السلام فرمود: «... إِنَّ أَدْنَى مَا أَنَا صَانِعٌ بِهِمْ أَنْ أَنْزِعَ حَلَاوَةَ مُنَاجَاتِي عَنْ قُلُوبِهِمْ؛^۱ ... کم‌ترین کاری که با دنیادوستان که نیت ناخالص در مناجات دارند) می‌کنم این است که شیرینی و لذت مناجات خود را از دل‌هایشان برکنم».

۲. درمان بیماری‌های معنوی

همان‌گونه که وجود بیماری و عفونت در بدن مانع لذت بردن از غذاهای مطبوع می‌شود، گناه و معصیت نیز مانع لذت بردن از غذاهای روحی از جمله نماز می‌شود. لقمه حرام، سخن ناروا، غیبت، بیهوده‌گویی، نیش و کنایه، تهمت، فحش، نگاه آلوده به نامحرم، فیلم‌ها و تصاویر غیراخلاقی و شنیدن موسیقی حرام، قلب و روح آدمی را بیمار و حال و انرژی عبادت و نماز را از آدمی سلب می‌کند. همان‌طور که انسان گرفتار سرماخوردگی، از بوی خوش لذت نمی‌برد و چشم ضعیف و بیمار، لذت مشاهده مناظر زیبا را در نمی‌یابد، انسان گنهکار نیز از نماز لذت نمی‌برد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «طَلَبْتُ حَلَاوَةَ الْعِبَادَةِ فَوَجَدْتُهَا فِي تَرْكِ الْمَعْصِيَةِ؛^۲ شیرینی و لذت عبادت را جست‌وجو نمودم، پس آن را در ترک گناه یافتم».

شاعر می‌گوید:

اگر لذت ترک لذت بدانی   دگر شهوت نفس، لذت نخوانی
هزاران در از خلق بر خود ببندی   گرت باز باشد دری آسمانی^۳

۳. زهد و ساده‌زیستی

درک لذت‌های معنوی به یقین نیازمند دوری از تشریفات دنیوی است و برای درک لذت نماز، زهد و ساده‌زیستی لازم است. کسانی که غرق زندگی تشریفاتی و مادی دنیوی هستند قادر به درک لذت نماز نیستند. خدای متعال به حضرت داود علیه السلام فرمود: «مَا لِأَوْلِيَائِي وَالْهَمِّ بِالْدُّنْيَا إِنَّ الْهَمَّ يَذُوبُ حَلَاوَةَ مُنَاجَاتِي مِنْ قُلُوبِهِمْ؛^۴ اولیای مرا با هم دنیا چه کار؟ زیرا هم و غم دنیا حلاوت مناجات مرا از دل‌هایشان می‌برد».

۱. ملا صالح مازندرانی، شرح اصول کافی، ج ۲، ص ۱۶۲.

۲. حسین بن محمدتقی نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۲، ص ۱۷۳.

۳. مصلح‌الدین سعدی، کلیات سعدی، غزل شماره ۶۲.

۴. محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۹، ص ۱۴۳.

شهید مطهری علیه السلام درباره تأثیر زهد در ایجاد لذت‌های معنوی می‌نویسد:

فلسفه دیگر زهد این است که اگر انسان غرق در لذات مادی - حتی لذات حلال - شود، در همین دنیا از لذات معنوی محروم می‌شود. ما یک سلسله لذت‌های معنوی داریم که معنویت ما را بالا می‌برد. برای کسی که اهل تهجد و نماز شب باشد، جزو صادقین و صابریین و مستغفرین بالاسحار باشد، نماز شب لذت و بهجت دارد. آن لذتی که یک نفر نماز شب خوان حقیقی و واقعی از نماز شب خودش می‌برد، از آن *اَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَ اَتُوبُ اِلَيْهِهَا* می‌برد، از آن *اَلْعَفْوُ* گفتن‌ها و یاد کردن و دعا کردن‌های حدافل چهل مؤمن می‌برد و آن لذتی را که از آن *يَا رَبِّ يَا رَبِّ* گفتن‌ها می‌برد هیچ وقت یک آدم عیاش که در کاباره‌ها می‌گردد احساس نمی‌کند. لذت آن نماز شب‌خوان خیلی عمیق‌تر، نیرومندتر و نشاط بخش‌تر است.^۱

حضرت عیسی علیه السلام می‌فرماید: «به حقیقت برای شما می‌گویم: همان‌طور که مریض برای شدت درد از خوبی طعام لذت نمی‌برد، صاحب دنیا نیز از عبادت لذت نمی‌برد و به واسطه دوستی مال، شیرینی عبادت را نمی‌یابد».^۲

۴. مجاهده با هوای نفس

جهاد با نفس از دیگر راه‌های درک لذت در نماز است. اگر انسان مراقبت و مجاهدت کند و با خدا و قرآن و اهل بیت علیهم السلام انس بیشتری بگیرد و دل خود را از هواهای نفسانی پاک کند، به یقین حالت عاشقانه و لذت‌بخشی را برای نماز پیدا خواهد کرد. امام علی علیه السلام در این باره فرمود: «*كَيْفَ يَجِدُ لَذَّةَ الْعِبَادَةِ مَنْ لَا يَصُومُ عَنِ الْهَوَى*»^۳ چگونه لذت عبادت را می‌چشد کسی که از پیروی هوی و هوس خودداری نمی‌کند؟».

«بلعم باعورا» دانشمندی از بنی اسرائیل، آگاه به اسم اعظم پروردگار، مستجاب الدعوه و از مؤمنان به حضرت موسی علیه السلام بود. وی در اثر عبادت به مراتب عالی معنوی رسیده بود. کسی که به این مقام می‌رسد، به یقین اهل لذت‌های معنوی بوده است. عبادات صوری و بی‌روح، شخص را مستجاب الدعوه و دارای اسم اعظم نمی‌کند. او با پیروی از هوای نفس تمام مقامات، کمالات و لذت‌های معنوی در عبادت را از دست داد. پیروی از هوای نفس مانع رشد و کمال او

۱. مرتضی مطهری، مجموعه آثار شهید مطهری، ج ۲۵، ص ۴۸۶.

۲. محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۴، ص ۳۱۰.

۳. عبدالواحد تمیمی آمدی، غرر الحکم و الدرر الکلم، ص ۵۱۷.

شد و قدرت پرواز روحی و عروج را از او گرفت. قرآن می‌فرماید:

وَ اٰتٰلُ عَلَيْهِمْ نَبَا الَّذِي ءَاتَيْنَاهُ ءَايٰتِنَا فَاٰتَيْنَا مِنْهَا فَاَتَّبَعَهُ الشَّيْطٰنُ فَكَانَ مِنَ الْغٰوِيْنَ * وَ لَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَ لٰكِنَّهُ اَخْلَدَ اِلَى الْاَرْضِ وَ اتَّبَعَ هَوَاهُ؛^۱ و بر آن‌ها بخوان سرگذشت آن کس را که آیات خود را به او دادیم؛ ولی (سرانجام) خود را از آن تهی ساخت و شیطان در پی او افتاد، و از گمراهان شد! و اگر می‌خواستیم، (مقام) او را با این آیات (و علوم و دانش‌ها) بالا می‌بردیم (اما اجبار، بر خلاف سنت ماست؛ پس او را به حال خود رها کردیم) و او به پستی گرایید و از هوای نفس پیروی کرد!

۵. عمل به آداب نماز

از مهم‌ترین عواملی که موجب می‌شود نماز، لذت‌بخش باشد، رعایت آداب ظاهری و باطنی نماز است. امام صادق علیه السلام روزی به یکی از یاران خاص خود، آداب ظاهری و باطنی نماز را آموزش داد تا نماز برایش لذت‌بخش شود؛ چرا که بدون رعایت این آداب، نماز خشک، بی‌روح و کسالت‌آور خواهد بود. امام به جناب حماد بن عیسی فرمود: آیا نمازت را خوب اقامه می‌کنی؟ گفت: آقای من! من کتاب حریر [یکی از اصحاب امام] را که درباره نماز نوشته است، حفظ هستم. فرمود: مانعی ندارد، بایست و نماز بخوان [تا ببینم چگونه نمازت را می‌خوانی] او برخاست و در برابر امام رو به قبله تکبیر گفته و نماز خواند! امام فرمودند: ای حماد! نماز را خوب نمی‌خوانی! چه قدر زشت است که شخصی شصت یا هفتاد سال از عمرش بگذرد و یک نماز تمام و کامل با حدود [و آداب آن] به‌جا نیاورده باشد! حماد می‌گوید: در خودم احساس کوچکی کردم و گفتم: فدایتان شوم [حال که چنین است] پس نماز را به من بیاموزید. امام صادق علیه السلام برخاست و رو به قبله ایستاد و دو رکعت نماز با خضوع و خشوع و سایر شرایط کامل خوانده و تمام آداب نماز را برایم آموخت.^۲ امام صادق علیه السلام به این دلیل نماز حماد را نپذیرفت که بدون خضوع و خشوع و فقط با برخی از آداب ظاهری انجام شد.

بنابراین توجه به مقدمات نماز و آداب وضو، انجام دادن تعقیبات نماز، رعایت دستورات ظاهری مانند پوشیدن لباس‌های زیبا، استعمال بوی خوش، به‌جا آوردن مستحبات نماز مانند: اذان، اقامه، کنترل فکر و خیال در نماز، حضور قلب، خشوع و توجه به معانی کلمات و جملات همه در لذت بردن از نماز مؤثرند؛ یعنی هم آداب ظاهری و هم معنوی نماز را باید رعایت کرد

۱. اعراف: ۱۷۶؛ فضل بن حسن طبرسی، مجمع البیان، ج ۴، ص ۷۶۸.

۲. محمد بن علی ابن بابویه، من لا یحضره الفقیه، ج ۱، ص ۳۰۰.

تا نماز لذت‌بخش باشد.

۶. تفکر در عظمت خداوند

اگر شخص نمازگزار بیندیشد که در مقابل چه وجود اقدس و با عظمتی ایستاده و گفتگو می‌کند، به یقین از نماز خود لذت می‌برد؛ همان‌گونه که یک شخص از فرد بزرگ و مهمی وقت می‌گیرد و دقایقی مؤدبانه و محترمانه با او گفتگو می‌کند احساس شرف، نشاط و لذت دارد و به آن افتخار می‌کند. اگر معرفت خدای متعال را در وجودمان افزایش دهیم همین احساس را در نماز درک می‌کنیم.

امام صادق علیه السلام در تشریح این موضوع چنین فرمود:

چون تکبیر (نماز) را گفتی، آنچه را که ما بین آسمان و زمین است در مقابل کبریایی خدا کوچک و ناچیز شمار که اگر خداوند بر قلب بنده زمانی که تکبیر می‌گوید، بنگرد و در دل او چیزی باشد که از حقیقت معنای تکبیر بازش می‌دارد، به او گوید: ای دروغ‌گو آیا مرا می‌فریبی؟ به عزت و جلالم سوگند که از شیرینی یاد خود محروم‌ت کنم!^۱

۷. معرفت به حقیقت نماز

توجه به حکمت، اسرار، آثار، برکات، معنا و تفسیر اجزای نماز، می‌تواند توجه انسان را در نماز متمرکز و او را به نماز راغب‌تر و عاشق‌تر کند. توجه به اصل نماز، دقت در مفاهیم ذکر و دعاها، شناخت رمز و راز و پیام‌ها و نکته‌های افعال نماز می‌تواند لذت نماز را به نمازگزار بچشاند.

کسی که «وضو» می‌گیرد، همراه شستن دست و صورت، دل و جان را هم پاک می‌کند. رو به «قبله» که می‌ایستد، خانه توحید و کعبه مقدس، دل او را جذب می‌کند و او را به عمق تاریخ موحدان و یکتاپرستان می‌برد. «تکبیر الاحرام» نمازگزار، ورود به محضر دوست و حرام کردن یاد هر چیز دیگر بر خویش است. «الله اکبر» یعنی او را از هر چیز و هر کس و هر جاذبه و هر دل مشغولی و هر قدرت و جمال، بالاتر دیدن. «حمد و سوره»، ستایشی آگاهانه از ولی نعمتی است که در پیشگاهش می‌ایستیم، زبان به حمد و ثنا می‌گشاییم و از او راهنمایی به «صراط مستقیم» می‌طلبیم. «رکوع»، رمز خضوع در برابر آفریدگار است. «سجود»، نزدیک‌ترین حالت

۱. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۸۱، ص ۲۳۰.

یک بنده به خدای خویش است: خاکی بودن، کرنش در برابر آن معبود بزرگ، رسیدن به عظمت روحی از راه کوچک شدن در برابر آن بزرگ واقعی. فهمیدن این معانی در درک لذت نماز کافی است.^۱

۸. شناخت لذت‌های معنوی

لذت‌های معنوی نسبت به لذت‌های دنیوی، شیرین‌تر، بهتر و ماندنی‌تر است. خداوند متعال می‌فرماید: «بَلْ تُؤْتِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا * وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى»^۲؛ ولی شما زندگی دنیا را مقدم می‌دارید در حالی که آخرت بهتر و پایدارتر است». لذت کمک به یک نیازمند، گریه بر مصائب اهل بیت علیهم‌السلام، توبه و پشیمانی از گناه و شیرینی گفتگوی عارفانه با خداوند، از مصادیق لذت‌های معنوی است. هر کس ذره‌ای از آن را بچشد همیشه در پی آن خواهد بود. امام سجاده علیه‌السلام در مناجات‌الذاکرین از لذت‌های غیر معنوی استغفار می‌کند: «الهی... أَسْتَغْفِرُكَ مِنْ كُلِّ لَذَّةٍ بَعِيرٍ ذِكْرِكَ...»^۳؛ خدایا از هر لذتی غیر از لذت یاد تو طلب بخشش می‌کنم».

نوشته‌اند: روزی نادرشاه با «سید هاشم خطاب» که یکی از عالمان زاهد و با تقوا بود، در نجف ملاقات کرد. نادر خطاب به سید هاشم گفت: «شما واقعا همت کرده‌اید که از این همه لذت‌های دنیا گذشته‌اید. سید هاشم با اطمینان خاطر و اعتماد کامل گفت: اتفاقا برعکس، شما همت کرده‌اید که از این همه لذت‌های معنوی و اخروی گذشته‌اید».^۴

بی‌تردید نماز یکی از شیرین‌ترین لذت‌های معنوی را برای نمازگزار به همراه دارد. برای همین رسول گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، عبارات دل‌انگیزی را در مورد «نماز» به کار می‌برد. آن حضرت به اباذر می‌فرماید:

يَا أَبَا ذَرٍّ جَعَلَ اللَّهُ جَلَّ ثَنَاؤُهُ قُرَّةَ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ وَحَبَّبَ إِلَيَّ الصَّلَاةَ كَمَا حَبَّبَ إِلَيَّ الْجَائِعُ الطَّعَامَ وَإِلَى الظَّمآنِ الْمَاءَ وَإِنَّ الْجَائِعَ إِذَا أَكَلَ شَبِعَ وَإِنَّ الظَّمآنَ إِذَا شَرِبَ رَوِيَ وَ أَنَا لَا أَشْبِعُ مِنَ الصَّلَاةِ؛^۵ ای اباذر! خداوند نور دیده مرا در نماز قرار داده و نماز را

۱. برای فهم حکمت، اسرار، آثار، برکات و معنا و تفسیر اجزای نماز می‌توان از منابعی مانند اسرار الصلوة میرزا جواد آقا ملکی تبریزی رحمته‌الله‌علیه و کتاب‌های آداب الصلوة، اسرار الصلوة حضرت امام خمینی رحمته‌الله‌علیه و حکمت در عبادت آیت‌الله جوادی آملی بهره برد.

۲. اعلی: ۱۷ و ۱۶.

۳. محمدباقر مجلسی، زاد المعاد، ص ۴۱۶.

۴. محمد حرزالدین، معارف الرجال، ج ۳، ص ۲۵۴.

۵. حسن بن فضل طبرسی، مکارم الأخلاق، ص ۴۶۱.

محبوب من گردانید؛ هم چنانکه غذا را محبوب گرسنه و آب را محبوب تشنه قرار داد. [با این تفاوت که] گرسنه هرگاه غذا بخورد سیر می شود و تشنه هرگاه آب بنوشد سیراب می شود، اما من هرگز از نماز سیر نمی شوم.

از منظر عرفا لذت دنیا، لذت خالص نیست بلکه لذت موهوم و در واقع رفع رنج است نه لذت حقیقی که روح و روان انسان را محظوظ می گرداند. اساساً تعبیر به لذت در جسمانیات مجازی است. برای نمونه غذا، و نوشیدنی ها هر چه لذیذ باشند، تناولش رفع رنج گرسنگی و تشنگی است و سایر لذت های دنیوی نیز همین گونه است؛ اما لذت های معنوی لذت های واقعی است و حلاوت آن با مادیات قابل مقایسه نیست.

برخی دیگر از عواملی که می تواند نماز را برای انسان لذت بخش کند به این شرح است:

- ادای نماز در بهترین وقت؛
- انتخاب محیطی آرام؛
- تصمیم به مراقبت فکر و تمرکز در نماز؛
- هم نشینی با اهل مناجات و تقوا؛
- مطالعه کتاب های خداشناسی و کتاب های اسرار نماز؛
- توسل به اهل بیت علیهم السلام؛
- جبران نواقص نمازها با نوافل؛
- احساس نیازمندی به خدا.

ناگفته نماند لذت در نماز هدف نیست، بلکه اصل در عبادات تسلیم در برابر اوامر الهی است؛ اما عبادت عاشقانه لذت بخش است و تسلیم در مقابل خداوند شوق انگیز و نشاط آور. اگر عبادت فقط برای لذت معنوی باشد این نوعی شرک خفی و هوای نفس خواهد بود. به همین جهت سید مرتضی بزرگ دانشور جهان تشیع برای احتیاط و اطمینان خاطر، چنین وصیت کرد: «تمام نمازهای واجب مرا که در طول عمرم خوانده ام به نیابت از من دوباره بخوانید». وقتی این سخنان از ایشان نقل شد نزدیکان و اطرافیان شگفت زده شدند و پرسیدند: چرا؟! شما که فردی وارسته بودید و اهمیت فوق العاده ای به نماز می دادید، علاقه مند و عاشق نماز بودید و همیشه قبل از فرا رسیدن وقت نماز وضو گرفته، آماده می شدید تا وقت نماز فرارسد، حال چه شد که این گونه وصیت می کنید؟! جناب علم الهدی در پاسخ فرمود: آری، من علاقه مند به نماز بلکه عاشق نماز و راز و نیاز با خالق خود بودم و از این راز و نیاز هم لذت فراوان می بردم. از این رو همیشه قبل از فرا رسیدن وقت نماز لحظه شماری می کردم تا وقت نماز برسد این تکلیف الهی را انجام

دهم و به دلیل همین علاقه شدید و لذت از نماز، وصیت می‌کنم که تمام نمازهای مرا دوباره بخوانید؛ زیرا تصور من این است که شاید نمازهای من صد در صد خالص بر خدا انجام نگرفته باشد، بلکه درصدی از آنها به خاطر لذت روحی و معنوی خودم به انجام رسیده باشد! پس همه را قضا کنید چون اگر یک درصد از نماز هم برای غیر خدا انجام گرفته باشد شایسته درگاه الهی نیست و می‌ترسم به همین سبب اعمال و نیازهای من مورد پذیرش خدای مٓان قرار نگیرد.^۱

فهرست منابع

قرآن کریم

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، من لا یحضره الفقیه، بیروت: مؤسسه الاعلمی، ۱۴۱۳ق.
۲. اهوازی، حسین بن سعید، کتاب الزهد، قم: مطبعه علمیه، ۱۴۰۲ق.
۳. پاک‌نیا، عبدالکریم، خاطرات ماندگار از خوبان روزگار، قم: نشر فرهنگ اهل بیت علیهم‌السلام، ۱۳۸۹ش.
۴. تمیمی آمدی، عبدالواحد، غرر الحکم و درر الکلم، قم: دار الکتاب اسلامی، ۱۴۱۰ق.
۵. حرزالدین، محمد، معارف الرجال، قم: نشر کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۵ق.
۶. رخشاد، محمدحسین، در محضر حضرت آیت‌الله العظمی بهجت رحمته‌الله، قم: نشر سماء، ۱۳۹۸ش.
۷. سعدی، مصلح‌الدین، کلیات، تهران: نشر دانشنامه فارس، ۱۴۰۰ش.
۸. سیوطی، جلال‌الدین، الجامع الصغیر، بیروت: دارالفکر [بی‌تا].
۹. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الأخلاق، قم: نشر شریف رضی، ۱۴۱۰ق.
۱۰. طبرسی، فضل بن حسن، تفسیر مجمع البیان، تهران: نشر ناصرخسرو، ۱۳۷۲ق.
۱۱. طوسی، محمد بن حسن، مصباح المتهدد و سلاح المتعبد، بیروت: مؤسسه فقه الشیعه، ۱۴۱۱ق.
۱۲. مازندرانی، ملا محمد صالح، شرح أصول کافی، تهران: نشر اسلامیه، ۱۳۸۲ق.
۱۳. مجلسی، محمدباقر، زاد المعاد، بیروت: نشر اعلمی، ۱۴۲۳ق و مؤسسه الوفا، ۱۴۰۳ق.
۱۴. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار (احیای تفکر اسلامی)، تهران: نشر صدرا، ۱۳۸۴ش.
۱۵. نوری، حسین بن محمد تقی، مستدرک الوسائل، قم: مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام، ۱۴۰۸ق.

---

۱. عبدالکریم پاک‌نیا، خاطرات ماندگار از خوبان روزگار، ص ۵۴.